

NOVIČKA

kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v saboto 30. septembra 1854. **List 78.**

Drugič poterjena skušnja z izperanjem bolnega grozdja *).

Precej ko je letos grozdje začelo biti pepelnato (kterega tako bolnega je bilo več od polovice) vzamem maslic rakije (žganja), ravno toliko jesiha in toliko vina, in en bokal vode, zmešam vse skup, in denem v golidico ter izperam grozdje s kartačo z dolgimi šetinami. Pač vesel sem bil viditi, da skoraj vse grozdje, zunaj nekih dveh ali treh bolj žlahnih tert, se je ozdravilo. Da bi ljudje očitno vidili, da prati grozdje veliko koristi, sem pustil grozdje nekterih tert neoprano, katero pa je kmali postalo černo in je potem popolnoma se posušilo. S potroški tedaj dveh bokalov rakije, toliko jesiha in vina in osem bokalov vode in z 12 delavci sem pridobil 15 čebrov vina, zakaj zastopni možje cenijo zdaj 30 čebrov vsega vina, kterega polovica, kakor sem ravno omenil, ga je le izperanje rešilo.

Ako se še kak neveren Tomaž o ti zadevi znajde, ga povabim, naj pride k meni, in ako meni ne verjame, naj pričajo tisti, kateri so to delo opravljali. Samo to še pristavim, da bi predolgo priti ne odlašal, ker zavolj velike suše in silne vročine je grozdje letos zdaj že bolj zrelo in sladko kakor druge leta ob tisti dōbi, ko smo ga terkali.

Vreme 20. sept. 1854. Rubesa, fajmošter.

Nasadba hitro rastečega gojzdnega drevja.

2. Breza.

To drevo je sploh tako znano, da nam ni treba popisovati ga natančneje. Navadna bela breza raste pri nas prav hitro, doseže pa popolnost svojo še le v 40 do 60 letih; ona izraste 40 do 50 čevljev visoka, debela pa poldrugi do 3 čevlje v deblu; če je pa zemlja vgodna, zraste še močnejša. Korenina njena je čversta, granata, ne sega globoko v zemljo. Mlada skorja je temnorudeča, belopikasta in gladka; na starejih deblih postane gornja koža svitlobela, nareja več lég in loči se lahko vprek okoli debla.

Kar brezo pred vsim našim domačim drevjem priporoča, je, da ona na nar suhejšem svetu ravno tako dobro raste, kakor po vlažnih močvirnatih légah.

Brezovina je rudečkasta in precej tankožilava, se dá dobro gladiti in je vlečljiva; tudi težka je precej. Mizarji, strugarji in coklarji jo cenijo in išejo močno; v severnih deželah, ker breza terdnejša prihaja kakor v našem podnebju, jo tudi za kolarske dela rabijo. Gorí naglo in svitlo, tedaj je za kurjavo v plavžih in železnicah ugodna, pa tudi za navadno kurjavo je dobra. Narejajo iz brezovine tudi razno gospodarsko orodje, kakoršne so

deržala, grabljišča, toporišča, poljsko orodje, ojesa in ojnice, niške in korita, sploh take priprave, kjer les ima kakošni zvonajni moči protiviti se. Sodarji delajo obroče in druge velike sodarske posode iz nje.

Brezovo listje je zdrava hrana za ovce; v ta namen se proti jeseni odrežejo mlade brezove ogranke, se vé da kjer drevesu ne škodje.

Brezova skorja je tudi porabljava. Ona lahko gorí, je tedaj dobra kot sovój za prižigati. Kjer hrastove skorje manjka, služi brezova strojarit. Iz mlade, posebno gornje skorje delajo vervi; Lapočani spletajo si iz nje čevlje, jerbace in vreče; od znotrajne mehkejše snove te skorje narejajo stanovniki severnih deželá, če jim žita pomanjka, clokruh.

Poznana je prijetna brezovica. To je redivni sok, ki pomladi ko sneg kopní, v brezah posebno obilen se popenja. Dobi se, če se ob tem času, preden mraz popolnoma izpod zemlje zgine, na južni strani debla 2 palca globoka luknja poprek izverta in va-njo cev vtakne, po kateri se sok v podloženo posodo izteka. Na švedskem pripravljajo iz brezovice neki sirup, ki jim v hišnih potrebah namestuje sladkor; tudi neko vinsko pijačo znajo iz nje narediti, ktera je jako prijetna in po deželi sploh v navadi.

Množi se breza po semenu ali pa po mladih rastlicah, kakoršne se po gojzdi nahajajo, ter se presadé v drevno sadišče. Po čertem ali petem letu so te že toliko močne in čverste, da jih na odločene kraje presaditi zamoremo; treba pri tem delu je le paziti, da zemlja okoli njih koreninic se dobro zatlači.

Vsim drevorejcom je živo priporočati, da bi se reje brez marljivo lotili: ker namreč breza mraz in vročino jednako dobro preterpi; ker ona ne potrebuje nobene brambe drugih drevés, temoč jo lastna senca varje; kjer njene plitvo tekoče korenine drugemu drevju ne škodjejo in zemlji ne odjemljejo veliko moči; ker breza povsod raste in zemljo poboljša; poslednjič, ker gospodarju ni treba dolgo čakati dohodkov od nje, temoč breza koristi mu kmali po tem, ko je zasajena bila. J. Š.

Gospodarske novíce.

Drevje za telegrafe namesti dozdanjih kolov.

Povedali smo že, da c. k. ministerstvo je poterdilo svet gosp. prof. Hlubeka: naj bi se po izgledu družih deželá (Francoskega, Laškega in deloma tudi Nemškega) zasadile zemlji in obnebu vsacega kraja primerne drevesa, po katerih bi se razpenjal telegrafni drat namesti sedanjih kolov, ki ne terpe dolgo in tedaj velike stroške prizadevajo državi. Ktere drevesa pa bi utegnile po nasvetu gosp. prof. Hlubeka za ta namen naj pripravniši biti? Med hovjem: 1) mecesen (ariš), ker pervih

*) Ker nam je pismice z važno to skušnjo došlo še le v sredo, ga nismo mogli pred natisniti dati. Vred.

30 let hitro raste in se veliko bolje presajati dá kakor smreka (omorika); tudi je s slabo zemljo bolj zadovoljen; šilje mu odpada vsako leto, kar je dobro, da se deblo tako zlo ne omaja; če se mu oklestijo debele spodnje veje, požene kmali nove mladike; terpi dalje časa in je tako rekoč hrastovina za planinske dežele. 2) Jesen (jasen) poganja, ko je še mlad, po 2 do 3 čevlje dolge mladike, steblo je ravno, les terden, veje mu brez škode hlestiti in perje oberati smeš. Listja ima toliko, da ga gospodar dvakrat na leto poberati more, in listje njegovo je dobra hrana za goveda. Zato pravijo na Štajarskem in Krajskem, da jesen je senožet v zraku, ki se dvakrat kositi dá. 3) Za pusto in suho zemljo naj se izbere božje drevo (Götterbaum, alianthus glandulosa), ki 10—15 let staro je dosti močno za telegrafni drat; le na to je treba gledati pri izreji tega drevja, da začne krono še le delati, ko je 10—12 čevljev dorasel. 4) Za mokrotno zemljo pri grabnih, v kterih večkrat voda stoji, se priporoča laški jagnjed (Pyramidenpappel), kteremu se imajo spodnje veje oklestiti in ko je 20—30 čevljev visok krona odsekati, da deblo hitro debelo postane in ga veter preveč majati ne more. 5) Za še bolj močirno zemljo je le jelša.

Premišljevanje

narave in previdnosti božje v nji.

Poslovenil Mihael Verne.

Slana ali mraz.

Že vidimo rastlinje, germovje in druge stvari pod milim nebom kakor s sladkorom potresene. Pač je sladkor ta včasih, da se Bogu usmili! Pa kakor morebiti dež in rosa in sneg in led, tako mora biti tudi slana (mraz). Ni pa slana nič družega, kakor zmerznjeni sopari, ki so po dotiki z družimi stvarmi ob svojo tekočnost prišli. Rose nekoliko pada vsak dan. Nje tekočnost se dá le toploti pripisati. Al kako lahko zgubi kakšna stvar svojo toploto, zlasti če je tenka in nježna, in če je druga stvar, sktero v dotiko pride, precej merzlejša! O merzlih spomladnih ali jesenskih nočéh mora tenko rastlinje neobhodno ob več toplote priti, ko, na priliko, debelejše veje močnega drevja. Naravno je tedaj, da slana nježne rastline in tenke mladike prevleče; nikdar pa ne debelih véj. Ko rosa na take stvari pade, ki so precej omerznila, se jim nje toplota kar hitro dodeli. In kaj družega se more sedaj zgoditi, ko da, ker je rosa ob svojo toploto prišla, se nje deli bolj skup stisnejo, se močnejše eden družega tikajo in se tako v nježen led spremené? Če pridejo sedaj k že zmerznjenim soparom še nezmerznjeni, se sterdijo ti skoraj tisti hip, ko se unih dotaknejo; se narašajo in leže tako neredno med seboj in eden verh družega, kakor pri slani navadno vidimo.

Iz tega se lahko vidi, kako se zgodi, da se celó na dlakah in laséh žival in ljudi sren napravlja. Sopari iz nosa in iz ust, in pot, kolikor ga na laséh v prostem zraku ostane, napravijo to slano. — Ravno taka je s poslopji, ki jih pozimi pogostoma z zmerznjenimi svetlimi nitmi in kosmiči prevlečene vidimo. Če so stene poslopij dovolj merzle, ne more drugač biti, ko da se vodni sopari, ki so se jih poprijeli, sterdijo in zmerznejo. Zato se o hudem mrazu take spremembe ne vidijo, ker o hudem mrazu zmerznejo sopari že v zraku, in ko bi se tudi sten poprijeli, bi ne mogli na njih obtičati, ker se jih le na redko kakšni pičici tikajo. Velikokrat pa se prigradi, da se stene tudi o nar hujem mrazu kakor s snegom zagernjene vidijo. To je gotovo znamenje, da bo ojštrost mraza odjenjala.

Spoznaj, prijatelj moj, tudi v tem prigodku narave modre in dobrotljive namene svojega stvarnika. V njegovi roki, in pod njegovo modro vlado je vsako djanje narave pospešilo rodovitnost zemlje. Vsak posamesen prigodek se vjema z zvezo narave, in pospeši, kolikor more, popolnost veseljnosti.

Zgodovinski pomenki.

Rimska cesta iz Akvileje čez Emono v Sisek.

Razložil Davorin Terstenjak.

V Antoninovem potopisu so naznamljane sledeče mesta, skoz ktere je rimska cesta iz Akvileje v Siscio čez Emono deržala: Aquileja XXXVI. Fluvio frigidus. XXII. Longatico. XVIII. Hemona. XXV. Praetorium Latovicorum. XVI. Noviodunum XXVII. Quadrata XXVIII. Siscia.

O početku nekdanj imenitnega mesta Akvileje piše Eustaci „in scholiis ad Dyonis.“ sledeče: „Aquila urbs, quae et Aquilia quatuor syllabis vocatur ab volucere, quam Itali aquilam adpellant, denominata“ in Julian Caesar in Orat. de Const. imper. rebus gestis: „Urbi, quum conderetur, aquila dextra ex parte coelitus advolans de suo nomine vocabulum imposuit“ *). Tu imamo točna dokaza, da je mesto dobilo imé po ptiču orlu. Mesta sedanji čas ni več, samo razvaline še označujejo nekdanjo slavo, in ostanek edini je vas — Oglej. Hitro se dá spoznati, da je Oglej prestavek latinskega imena Aquileja v slovensko. Učeni jezikoslovci, kakor Bopp terdijo, da je korenika latinske besede aquila, sanskritska ash celerum esse, ashu cito, berzo, hitro, torej aquila — berzi ptič. Ravno ta pomen ima slovenska beseda orel, ker je korenika te besede sanskritski glagol ar celerem esse, tudi nemški Aar jo izpeluje iz sanskritskega themata. Da so si glasniki r, g, z, š v slovenščini sorodni, vé vsak poveršen jezikoslovec, n. pr. ubog, ubožen, uboren. V frizinskih spomenicih nahajamo poranem, namesti pošanem (gonim, genem, ženem, gnati). Oglej je toraj toliko kot orel. Čerka e je po matatezi prišla pred e, kakor to vidimo v besedi dolgo in dluho (česki). Morski pristav se je velel že v starih časih Grado (grad).

Po Ogleji je naznamljena postaja: Fluvius frigidus. Vsi starinoslovci in tudi jaz jo iščejo v Vipavi. Po tej postaji pride Longaticum. Schoenleben in Muhar stavljata to postajo v dnešnji Logatec. Imé je čisto slovensko od log, der Wald, Logatec, Waldheim. Long je nosovnica (primeri polsko dab, donb, domb in način izgovarjanja venčni namesti večni). Znamenito je premisliti, da je nemški jezik imé te postaje po ravno tisti postavi prekrožil v nemščino, po kateri imé terga Rogatec, naimre: Logatec (Lohatec), v Lohitsch, Loitsch, Rogatec v Rohitsch, Roitsch. V tej primeri leži važen dokaz, da imé Longaticum ni ne rimsko ne celtiško, temoč le polatinčeno. Tudi sestava in oblika besede ne obstojite kritike ne pred rimsko ne pred celtiško gramatiko.

Po postaji Longaticum je postavljeno mesto Hemona. Imé tega mesta se glasi pri Ptolomeji Emona, pri Pliniu Aemona, pri Antoninu Hemona, pri nekterih Hemona in Hema.

Da pravlica od zidanja Hemone po Jasonu druga ni, kakor basen brez vsake temeljitosti, čeravno si je naš vsega poštenja vredni Schoenleben prizadeval resnico dokazati, spozna vsak izurjen historik, in v nar novejšem času je naš rojak učeni profesor dr. Čizman

*) Upamo, da pri slovanskih braveih imamo že toliko vere, da vse, kar terdimo, ne trosimo iz rokava, temoč iz točnih izvornikov. Bodo nam torej prizanesli, ako pri izpisu člankov za „Novice“ namenjenih, mudnih citatov ne navajamo. Pis.